

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2022, 5(6): 813-824.

DOI:[10.26677/TR1010.2022.993](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.993)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Cumhuriyet Tarihimizin İlk Anayasası Olarak 1924 Anayasası'nın Genel Olarak Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN, Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Gümüşhane, e-posta: kadircanerdogan@gumushane.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3476-8865>

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk resmi anayasası olan 1924 Anayasası ile millet egemenliğine dayalı demokratik ve laik bir modern devletin inşası gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet tarihimiz açısından bir temel sağlayan bu anayasa, siyasal kurumları meydana getirdiği gibi cumhuriyet kültürünün de oluşmasında rol oynamıştır. Bu anayasa, cumhuriyetin daha sonraki anayasal ve yasal gelişiminde paya sahiptir ve bu bakımdan da önem taşımaktadır. Bu çalışma, 1924 Anayasası, hazırlanış süreci, özellikleri, organlara dair hükümleri ve meydana gelen değişiklikler üzerinden analiz edilmiştir. Ayrıca bazı siyaset bilimi ve felsefesi kavramları ile de ilişkilendirilmiştir. Çalışmanın yöntemi, literatür taramasıdır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, 1924 Anayasası, Değerlendirme.

Makale Gönderme Tarihi: 05.04.2022

Makale Kabul Tarihi: 01.06.2022

Önerilen Atıf:

Doğan, K. C. (2022). Cumhuriyet Tarihimizin İlk Anayasası Olarak 1924 Anayasası'nın Genel Olarak Değerlendirilmesi, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(6): 813-824.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(6): 813-824. DOI:[10.26677/TR1010.2022.993](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.993)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

**A General Evaluation of The Constitution of 1924 as The First Constitution of Our
Republic History**

Associate Prof. Dr. Kadir Caner DOĞAN, Gümüşhane University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Gümüşhane, e-mail: kadircanerdogan@gumushane.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3476-8865>

Abstract

With the 1924 Constitution, the first official constitution of the Republic of Turkey, a democratic and secular modern state based on national sovereignty was built. This constitution, which provides a basis for our republican history, played a role in the formation of republican culture as well as creating political institutions. This constitution has a share in the later constitutional and legal development of the republic and is also important in this respect. In this study, the 1924 Constitution was analyzed through its preparation process, its features, its provisions on organs and the changes that took place. It has also been associated with some political science and philosophy concepts. The method of the study is literature review.

Keywords: Republic, Constitution of 1924, Evaluation.

Received: 05.04.2022

Accepted: 01.06.2022

Suggested Citation:

Doğan, K. C. (2022). A General Evaluation of The Constitution of 1924 as The First Constitution of Our Republic History, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(6): 813-824.

GİRİŞ

Cumhuriyetin ilk Anayasası, 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Kanunu'dur. Bu Anayasa bu tarihten 1960 yılına kadar yürürlükte kalmış ve 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

1924 Anayasası, çökmüş bir imparatorluk ile bu imparatorluğu tasfiye etme ve yeni bir devlet kurma sürecinde ortaya çıkmıştır; ayrıca, vatanın emperyalist güçler tarafından işgal edildiği ve tüm milletin kurtuluş savaşı verdiği bir dönemden sonra, kurtuluş aşamasında hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasasıdır. Bu nedenle 1924 anayasasında sistemli anayasal düzen ile ilgili birçok kurum ve kuruluş yer almaktadır (Çetin, 2005: II).

1924 Anayasası, dayandığı ilkeler açısından, 1789 Fransız Devrimi'nden bu yana gelişen bireyci ve özgürlükçü hukuksal ve siyasal ideolojiyi temsil eder ve siyasal fikirlerin tarihsel gelişiminden de yararlanır. Bu Anayasa hazırlanırken 1921 Anayasasının dayandığı temel ilkelerden esinlenilmiştir. Milli egemenlik, tek meclis ve kuvvetler birliği ve meclisin üstünlüğü ilkeleri 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan alınarak geliştirilmiştir (Ertan, 2014: 198).

Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet tarihimizin ilk anayasasını bazı siyaset bilimi ve siyaset felsefesi kavramları üzerinden genel hatlarıyla değerlendirmektedir. Bu çalışma hazırlanırken literatür taraması yöntemi tercih edilmiştir. Ayrıca çeşitli kitap, tez, makale incelemesi, internet tarih ve haber siteleri göz önünde bulundurulmuş ve tüm elde edilen bilgiler analiz edilerek bu çalışma hazırlanmıştır. Çalışma, altı ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 1921 Anayasası ve Cumhuriyet'in ilanı konularından bahsedilmiştir. İkinci bölümde, 1924 Anayasasının hazırlanış süreci açıklanmıştır. Üçüncü bölümde, 1924 Anayasasının özellikleri ifade edilmiştir. Dördüncü bölümde, 1924 Anayasasının genel organ yapısı ele alınmıştır. Beşinci bölümde, 1924 Anayasasında yapılan değişiklikler belirtilmiştir. Altıncı bölümde siyaset bilimi ve siyaset felsefesinin bazı kavramları ile 1924 Anayasası ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

1924 ANAYASASI ÖNCESİ GELİŞMELER

1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu)

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nden sonra Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletler, Osmanlı devletinin önemli bir bölümünü işgal etmeye başladılar. Anadolu ve Rumeli'de işgale karşı direniş başladı. Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı; 22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesini yayınlarak Erzurum'da kongre yapılmasını istedi. Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919'dan 7 Ağustos 1919'a kadar devam etmiştir. Kongre sonunda, 7 Ağustos 1919'da Kongre Komitesi tarafından bir "Beyanname" yayınlanmıştır. Bu kapsamda, 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sivas Kongresi yapılmıştır. 11 Eylül 1919'da "Sivas Genel Kongre Komitesi" bir "deklarasyon" yayınladı. Sonraki süreç içerisinde, 16 Mart 1920'de de İstanbul işgal edildi (Ayışığı, 2014).

"Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı, 18 Mart 1920 günü son toplantısını yaptı ve çalışmalarına ara verme kararı aldı. İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Mustafa Kemal, 19 Mart 1920 günü Heyet-i Temsiliye adına yayınladığı bir tamimle salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclisi Ankara'da toplantıya çağırmıştır. Salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclis deyimiiyle kastedilen şey, kurulacak meclisin bir kurucu meclis olacağıdır" (Gözler, 2000: 46).

16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal eden İngilizler, Osmanlı Meclisi'ne baskın yapınca bazı mebuslar tutuklandı, bazıları da yurtdışına kaçtı. İstanbul'un işgali üzerine TBMM, 23 Nisan

1920'de Ankara'da toplanarak bir süre çalıştı ve yeni bir Anayasa hazırlamaya başladı. Kurulacak yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerini müjdeleyen bu Anayasa, 20 Ocak 1921 tarih ve 85 sayılı "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu"dur (Demir, 2000: 60).

TBMM'de yapılan ilk Anayasa görüşmeleri 19 Kasım 1920'de başlamış ve 20 Ocak 1921'de çok sayıda milletvekilinin katılımıyla oylanarak kabul edilmiştir. Böylece milli egemenlik ilkesine dayalı ilk Anayasa yürürlüğe girmiştir. 1921 Anayasası, 23 maddeden oluşan oldukça kısa bir metindi. İlk dokuz madde, devletin bir bütün olarak ulus bilincinde ve egemenlik anlayışında rol oynamak için üstlendiği temel ilkeleri sıralıyordu. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, halka dayalı devlet ve kuvvetler birliği ilkeleri ile yasama ve yürütmenin milletin tek ve gerçek temsilcisi olan TBMM'de toplandığı ilkelerini en açık ve net şekilde ifade etti. Ancak 1921 Anayasası'nda devlet başkanının olmaması, vatandaşların hak ve özgürlüklerinin düzenlenmemesi ve yargıya ilişkin hükümlerin bulunmaması önemli eksikliklerdi. 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, savaş döneminde hazırlanmıştır. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olma ilkesini getirdi. Böylece bu anayasa, yepyeni bir egemenlik kaynağına dayalı yepyeni bir devletin kurulmasının ifadesiydi (Ayışığı, 2014).

Cumhuriyetin İlanı

Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesinden sonra Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin modernleşme girişimlerini başlattı. 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılması ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye, Fransız İhtilali'nin ortaya koyduğu insan haklarına dayalı yeni devlet sistemi olan ve 'milli ve laik devleti' esas alan rejimi hayata geçirdi. Ancak Türk İnkılabını gerçekleştirmek, çağdaş bir devlet ve ülke olma mücadelesi için Atatürk'ün Cumhuriyet döneminde yeni bir mücadele vermesi gerekiyordu (<https://isteaturk.com/g/icerik/Cumhuriyetin-Ilani/193>).

"23 Nisan 1920'te Ankara'da ilk toplantısını yapan TBMM bir yandan Kurtuluş savaşını başarıyla ulaştırırken, bir yandan da birbiri ardına yaptığı yasal düzenlemelerle yeni rejimin temellerini atmıştı. Özellikle 1921 Anayasasının egemenliği kayıtsız şartsız millete veren 1. Maddesi, adını açıkça telaffuz etmese de Cumhuriyetin habercisiydi. Birinci Meclis, 16 Nisan 1923'de son toplantısını yaparak tarihe karışırken, Cumhuriyeti resmen ilan etme görevini ilk kez 11 Ağustos 1923'te bir araya gelen İkinci Meclis üstlenecekti" (Demirel, 2019: 30).

"Saltanatın kaldırılmasının ve Lozan Barış Anlaşması'nın ardından TBMM'de en çok tartışılan konulardan biri, yeni devletin niteliği sorunu idi. 27 Ekim 1923'te Ali Fethi (Okyar) Bey başkanlığındaki hükümetin istifası ve Cumhuriyet Halk Partisi grubunun yeni hükümet listesi üstünde anlaşmaya varamaması üstüne, Atatürk 28 Ekim gecesi arkadaşlarını toplayarak sorunun gerçek çözümlüyle ilgili düşüncesini açıkladı ve İsmet İnönü'yle o gece, devletin niteliğinin cumhuriyet olduğunu saptayan bir yasa tasarısı hazırladı. Ertesi gün TBMM, yapılan işin çoktan doğmuş olan çocuğun adını koymak olduğunun milletvekillerine açıklanmasından sonra, saat 20.30'da Anayasa değişikliğini kabul ederek cumhuriyeti ilan etti ve oybirliğiyle alınan bu karardan sonra cumhurbaşkanı seçimine geçerek, gene oybirliğiyle Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı seçti" (T.C. Kepsut Kaymakamlığı, 2021).

Görüldüğü üzere Cumhuriyet fikrinin doğuşu ve bu fikrin sonuca ulaşmasında Atatürk ve onu destekleyenler belirli bir süreç ve bazı olayların neticelenmesi sonrasında amaçlarına ulaşmışlardır.

1924 ANAYASASI'NIN HAZIRLANIŞ SÜRECİ

İkinci dönem TBMM, seçildikten hemen sonra yeni bir anayasa yapma sorunuyla karşı karşıya kaldı. Çünkü 1876 tarihli Kanun-u Esasi resmen yürürlükten kaldırılmamıştı. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu da yeni bir devletin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar ayrıntılı değildi (<https://anayasa.gen.tr/1924ay.htm>). 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, gelişmelerin gerisinde kalmış ve önemli eksiklikleri olduğundan yetersiz kalmıştır (Akşin, 2007: 193). Tamamen yeni bir anayasa için hazırlıklar yapıldı. Bu eksiklikler göz önüne alınarak meydana getirilen 1924 Anayasası, Türk siyasi hayatının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır (Çiçek, 2005: 54). 1921 Anayasası döneminden sonra şartlar değişti. Cumhuriyet ilan edildi ve Türk devrimi devrim aşamasından yeniden yapılanma aşamasına geçti. Yeni Türkiye'nin yeni bir Anayasaya ihtiyacı vardı (Ayışık, 2014). Bu noktada, 20 Nisan 1924'te Cumhuriyet dönemi anayasası kabul edildi. Yeni anayasa, cumhuriyet rejimi içinde kuvvetler birliğini esas aldı. 105 maddeden oluşan bu Anayasa, klasik hak ve özgürlükleri içermekle birlikte bunların korunmasına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Ayrıca ekonomik ve sosyal haklar da Anayasa'da yer almıyordu. Bu konudaki tek güvence egemenliğin sadece TBMM tarafından kullanılmasıydı. TBMM'nin üstünlüğü 1921 Anayasası'ndaki gibiydi ama kanunların anayasaya aykırılığını önleyecek ve denetleyecek mekanizmalar yoktu (Yamaç, 2020).

“Meclisin anayasa hazırlık çalışmaları sırasında dört yıldan beri yaşanan ihtilal ilkelerini yeni anayasaya aktarmak konusunda çok kararlı olduğu görülmektedir. İhtilal ilkeleri deyimi üyelerce sık sık kullanılmıştır. Bundan da anlaşılabilir her şeyden önce milli egemenlik kavramıdır. Kuvvetler birliği ya da meclisin hakları ve üstünlüğü savunulurken, bu ilkeye dayanılmıştır. Milletvekili ve Cumhurbaşkanı yemin metinlerine kayıtsız-sartsız millet hakimiyetine bağlılık ibaresinin eklenmesi bunun bir başka örneğidir. Yasama dokunulmazlığını sağlam güvencelere bağlamak için yapılan uzun görüşmelerde savunulan tezler de milli egemenlik anlayışıyla beslenmiştir” (Tanör, 2007: 293).

1924 Anayasası'nın hazırlanış sürecinde esas manada Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerine yükseleceği temel ilkeler ve politikalar dikkate alınmıştır. Bunun için de Batılılaşma reformlarının önünü açacak adımlar atılmıştır.

1924 ANAYASASI'NIN ÖZELLİKLERİ

1924 Anayasası, siyasal modernleşme döneminin başlangıcından itibaren Türkiye'de anayasa alanında atılmış olan adımları uzlaştırmıştır (Karpuz, 2011: 33).

Anayasanın 1. maddesinde; Türkiye Devleti'nin Cumhuriyet olduğu, 3. maddesinde egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu belirtilmektedir. 1924 Anayasası, egemenliğin yalnızca millete ait olduğu ve yalnızca TBMM tarafından kullanılacağı esasına göre hazırlanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından temsil edilen kayıtsız şartsız milli egemenlik fikrine dayanan Anayasanın siyasi sistemi; tek güç, tek meclis ilkesine dayanır. 1924 Anayasası, parlamenter hükümet ile meclis hükümeti sistemleri arasında bir köprü görevi görmüştür. 1924 Anayasası, 1921 Anayasasına göre daha yumuşak bir kuvvetler ayrılığı içeriyordu. Ulusal egemenlik sistemini ve parlamentonun üstünlüğünü geliştirmiş, anayasal alanı daha geniş ve yaygın biçimde düzenlemiş, kamu özgürlüklerine geniş yer vermiştir (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1924-anayasasi/>; Uyan, 2009: 86-88).

Buna rağmen, 1924 Anayasası özünde sertti. Meclisin toplam üye sayısının en az üçte biri anayasa değişikliği önerebilirdi ve toplam üye sayısının en az üçte ikisinin değişiklik için oy kullanması gerekiyordu. Anayasa'nın birinci maddesinde yer alan devlet şeklinin cumhuriyet

olduğu ilkesi değiştirilemez, değiştirilmesi önerilemezdi. Ayrıca anayasanın üstünlüğü esas kabul edilmiş ve kanunların hiçbir şekilde anayasaya aykırı olamayacağı ilkesi kabul edilmiştir (<https://anayasa.gen.tr/1924ay.htm>).

“1924 Anayasası, iki kısa çok partili hayat denemesi (1925’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930’da Serbest Fırka) bir yana bırakılırsa 1946 yılına kadar tek partili, 1946’dan 27 Mayıs 1960 Askeri müdahalesine kadar çok partili bir rejim içinde uygulanmıştır” (Özbudun, 2004: 9).

1924 Anayasası’nın belirgin özellikleri şunlardır (Doğan, 2016: 264):

1. “Egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir,
2. Devletin yönetim şekli Cumhuriyettir,
3. Devletin dini İslam, başkenti Ankara ve dili Türkçe’dir,
4. Devletin başkenti, rejimi ve bayrağı değiştirilemez,
5. Yasama ve Yürütme yetkileri meclise aittir,
6. Yargı, bağımsız mahkemelerce yürütülür,
7. Meclis; yürütme yetkisini seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun atadığı Bakanlar kanalıyla kullanır. Meclis; hükümeti her zaman denetler.
8. Üst üste aynı kişi Cumhurbaşkanı seçilebilir.
9. Seçimler dört yılda bir yapılır.
10. Seçmen yaşı 18 olacaktır”.

1924 ANAYASASI’NIN GENEL ORGAN YAPISI VE ANAYASANIN ÜSTÜNLÜĞÜ

Yasama Organı

Bu konuda Gözler (2000: 63), şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Kanun yapma yetkisi, TBMM’ye aittir. Meclisce kabul edilen kanunların Cumhurbaşkanı tarafından onaylanması gerekir. Ancak Cumhurbaşkanının mutlak veya zorlaştırıcı bir veto yetkisi yoktur. Cumhurbaşkanına sadece geciktirici bir veto yetkisi tanınmıştır. Cumhurbaşkanı 10 gün içinde kanunu ya onaylamalıdır, ya da bir daha müzakere edilmek üzere Meclise iade etmelidir. Meclise bu şekilde iade edilen bir kanun, meclis tarafından tekrar kabul edilirse, Cumhurbaşkanı onu ilan etmek zorundadır”.

Yürütme Organı

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, yürütme yetkisini, TBMM’ye vermiştir. Ancak yasama yetkisini bizzat kullanan Meclis, "yürütme yetkisini Reiscumhur ve onun belirleyeceği İcra Vekilleri Heyetleri kurulunca kullanır" hükmü ile çalışır (<https://www.anayasa.gen.tr/1924tek.htm>).

“1924 Anayasası, devlet başkanı olarak cumhurbaşkanına çok sınırlı yetkiler tanımakla birlikte, söz konusu yetkileri şu şekilde sıralamak mümkündür (Eroğul, 1978):

- Özel törenlerde meclise başkanlık etmek,
- Yasaları imzalamak veya geri çevirmek,
- Başbakanı seçmek,

- *Hükümetin inhası üzerine, özel af yetkisini kullanmak”.*

Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatla özel törenlerde Meclise ve gerekli gördüğü durumlarda İcra Vekilleri Heyetleri kuruluna başkanlık eder. Ancak Meclis'teki tartışma ve müzakerelere katılamaz ve oy kullanamaz. Burada, özel törenler ile yasama döneminin başındaki veya olağanüstü nitelikteki toplantıları kastedilmektedir (Çiçek, 2005).

Cumhurbaşkanı'nın hastalık, vefat veya yurt dışı seyahati nedeniyle görevini yerine getiremeyecek durumda olması veya görevinden istifası halinde, bu görevi Meclis Başkanı vekaleten üstlenir. 1924 Anayasası, bu sistemle parlamenter usulün bazı ilkelerini kabul etmiştir. Örneğin, hükümet, politikalarından dolayı parlamentoya karşı sorumludur. Yürütmenin başında bulunan başkan sorumsuzdur. Başkan sadece vatana ihanetten sorumludur. Bunun dışında sorumlu değildir. Cumhurbaşkanı'nın tüm eylemlerinden başbakan ve onu imzalayan bakanlar sorumludur. Bunlar parlamenter sistemle aynıdır (Yahşi, 2016: 604).

Yargı Organı

1924 Anayasası'nın sekizinci hükmü kapsamında, yargı yetkisinin bağımsız mahkemeler aracılığıyla millet adına kullanılacağı ilkesi getirilmiştir (Özkul, 2016: 218).

“Mahkemelerin örgütlenişi, görev ve yetkileri yasayla düzenlenir (madde 53). Yargıçlar bağımsız ve her türlü müdahaleden azadedir. Meclis ve İcra Vekilleri Heyeti mahkeme kararlarını değiştiremez, erteleyemez ve bunların yerine getirilmesini engelleyemez (madde 54). Yargıçlar yasanın öngördüğü durumlar dışında azledilemez (madde 55). Yargıçların özlük hakları yasa ile belirlenir (md 56). Bunlar özel ya da kamusal başka görevler alamazlar (madde 57). Mahkemelerde yargılama alenidir (madde 58) Herkes meşru yollardan yararlanarak bütün haklarını savunabilir (madde 59). Hiçbir mahkeme görevi ve yetkisi içinde olan bir davaya bakmaktan kaçınmaz (madde 60)”.

Anayasanın Üstünlüğü

1924 Anayasası, 1876 Kanun-i Esasi'yi ve 1921 Anayasasını açıkça yürürlükten kaldırmıştır. Böylece 1921 Anayasası döneminde yaşanan “ikili anayasal düzen” sona ermiştir. "Anayasanın üstünlüğü ilkesi", 1924 Anayasasının 103. maddesinde açıkça ilan edilmiştir. Ancak bu dönemde yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetleyecek bir Anayasa Mahkemesi yoktu. Yargıtay ve Danıştay da yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetleme yetkisini kendilerinde görmediler. Bu nedenle anayasanın üstünlüğü ilkesinin 1924 Anayasası döneminde uygulamada büyük ölçüde etkisiz kaldığı söylenmektedir (<https://anayasa.gen.tr/1924ay.htm>).

“Anayasanın üstünlüğü ifadesi şu açıklamalarla kendisini bulur: Anayasanın hiçbir maddesi hiçbir sebep ve bahaneyle savsanamaz ve içlerlikten alıkonamaz. Bahsi geçen her kanun anayasaya aykırı bir şekilde vuku bulamaz. Ne var ki yasaların anayasaya aykırı olamayacağıın ilanı, pratik bir sonuç ortaya çıkarmaya yeterli değildir. Çünkü bunun yargısal yaptırımını yoktur” (Özbudun, 2012: 5).

Nitekim anayasanın üstünlüğü konusu, demokratik hukuk devletlerinin de temel meselelerinden biridir. Ancak bu ilkenin cumhuriyet değerleri ile bütünleşmesi ve korunması büyük önem arz etmektedir.

1924 ANAYASASI'NDA YAPILAN ÖNEMLİ DEĞİŞİKLİKLER

1924 Anayasası, 1960 askeri müdahalesi ile uygulamadan kaldırılmadan önce yedi kez değiştirilmiştir. Bunlardan ikisi şekil, diğerleri esas ile ilgilidir. Biçimdeki değişiklikler metnin diliyle ilgilidir. İlk metnin öz Osmanlı Türkçesi, 1945 yılında dil devriminin de katkısıyla yerini saf Türkçeye bırakmıştır. Bu değişiklikle Anayasa'nın dili metnin içeriğine bağlı kalınarak tamamen yenilenmiştir (Çetin, 2005).

Söz konusu anayasa ile ilgi diğer önemli değişiklikleri şöyle maddeleştirebilmek mümkündür (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1924-anayasasi/>, Doğan, 2016: 265):

- "Seçmen yaşı 22'ye çıkarıldı,
- Devletin dini İslam'dır maddesi çıkarılmıştır,
- Ormanlar devletleştirildi,
- Kadınlara milletvekili olma hakkı tanındı,
- Atatürk ilkeleri anayasaya girdi,
- Laiklik anayasaya girdi,
- Toprak reformu yapıldı".

1924 ANAYASASI'NIN BAZI SİYASET BİLİMİ ve SİYASET FELSEFESİ KAVRAMLARI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu kısmında; siyaset bilimi ve siyaset felsefesi açısından büyük önem taşıyan "devlet, egemenlik ve demokrasi" kavramları ile 1924 Anayasası'na yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Bu kavramların belirlenmesindeki temel düşünce ise bu kavramların kapsayıcı olarak modernleşme ve ulus bilinci üzerine inşa edilen milletlerdeki devlet aklının öz kaideleri olarak görülmesidir.

Devlet, tüm siyasi kurumların en büyüğüdür (Daver, 1993: 166). Devlet, ortak bir yaşam ve kültürü paylaşan bir toplumda bu toplumu düzenlemeyi, bu topluma güvenlik, refah ve barışı sağlamayı amaçlayan ve yasa yapma, bu yasaları uygulama, yargılama ve cezalandırma gibi yetkilere sahip olan kurumdur (Aktoprak, 2008; <https://kirimdernegi.org.tr/dernek/vergi-indirimi>). Ulus-devlet, siyasal iktidarın kurumsallaşmış biçiminin somut tezahürlerinden biri olarak, ulus ise ulus-devletin kendisini meşrulaştırmak için kullandığı bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Ulus-devletin siyasi bir kurum olarak etkinliği, büyük ölçüde kendi toprakları üzerindeki egemenliğine bağlıdır. Bu, sınırlarını aşan bilgi, mülk, sermaye ve insan kaynakları üzerindeki kontrolü ile sağlanır. Kontrol gücünü ötekiyle paylaşması veya egemenliğinin dolaylı olarak da olsa kesintiye uğraması (bilgi, mal, sermaye ve insan kaynakları üzerindeki kontrolünün giderek kaybolması) ulus-devlet krizini gündeme getirmektedir. Ulusların kendi kaderini tayin hakkını kullanabilme veya ulus-devletin özerkliğinin nitelikleri işte bu noktada önem kazanmaktadır. Çünkü egemenlik/özerklik kaybına neden olan dönüşümler öncelikle ulus-devletin kendi varoluş koşullarını hedef almaktadır. Bu durum, ulus-devletin ulus-devletini meşrulaştıran "ulus"u amaçsız ve kimliksiz bir yapıya sokacaktır (Esgin, 2001: 186). Bu bağlamda Türkler, 1924 Anayasası'nda devletin insan unsurunu oluşturmaktadır. İçerdiği eksikliklere rağmen 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan farklı olarak 1924 Anayasası'nda vatandaşlık kavramının bir tanımı bulunmaktadır. Bu tanım 88. maddede yer almaktadır ve "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur" şeklindedir. Düzenlemenin üslubundan

"Türk" kelimesinin ırk değil vatandaşlık ağırlıklı bir vurguya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu tanım, sekülerleşme sürecine giren devlette dini kimlik yerine ulus-devletin gereği olarak ulus oluşturma düşüncesinin bir yansımasıdır (Dinçkol ve Işık, 2015: 24).

Egemenlik kavramı, 16. ve 17. yüzyıllarda modern devletin Avrupa'daki gelişiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram, en basit anlamıyla mutlak ve sınırsız iktidarın ilkesidir (Heywood, 2016: 91). Egemenlik, bağımsız bir devletin en yüksek, mutlak ve kontrol edilemez gücü olarak tanımlanmakta ve bu yüksek siyasi otoritenin siyasi bir güç olarak kendi kendine yeterli konumuna işaret edilmektedir. Bu bağlamda egemenlik, bir ülkenin mevcut bireysel ve grup güçlerinin üzerinde bulunan, hepsini yöneten ve onlara direktifler veren üstün devlet gücü olarak tanımlanmıştır (Ünal, 2012: 222). Bu doğrultuda, 1924 Anayasası'nın klasik anayasa hukuku görüşü içerisinde millet egemenliği tek ve bölünmezdir (Güran, 2000: 44). 1924 Anayasası, 1921 Anayasası'nın getirdiği istisnai egemenlik anlayışını ortadan kaldırmış, halkın kendi kaderini bizzat ve aktif olarak belirleyeceği hükmüne yer vermemiştir. Bununla bağlantılı olarak salt temsil kavramını benimsemiş, özerkliğe ilişkin hükümler neredeyse hiç tartışılmadan kaldırılmış ve merkezi bir idari aygıtın çerçevesi oluşturulmuştur. Nüfusun temsiline karşı aynı muhalefetin bir parçası da monizmdir. Vatandaşlık kavramının tartışılmasında Türkcülük vurgusu ve Türkiye'nin Türk olduğunun vurgulanması, siyasi birliğin homojenleştirici niteliğini ortaya koymaktadır. 1924 Anayasası'nın egemenliğe ilişkin düzenlemesi, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, bugüne kadar değişmeden kalan ilkedir. Bu egemenlik, yalnızca Meclis tarafından kullanılır (Demirkent, 2018).

Demokrasi kelimesinin etimolojik kökeni "demos" (halk) ve "kratos" (egemenlik) kelimelerinden meydana gelmektedir. Kısaca demokrasinin tanımı, halkın egemenliği demektir. Demokraside egemenliğin gerçek sahibi, bir devletin sınırları içinde yaşayan "birey" ve "halk"tır. Demokrasi, vatandaşların veya üyelerin devlet veya örgütsel politikayı şekillendirme konusunda eşit haklara sahip olduğu bir hükümet şeklidir (<https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/demokrasi-nedir-tdk-sozluk-anlami-ne-demek-demokrasi-orneklere-nelerdir>; Yılmaz ve Aksoy, 2017: 21). Bu çerçevede, 1924 Anayasası, demokrasi anlayışlarından "çoğunlukçu demokrasi anlayışını" benimsemiştir. Bunu, Anayasanın "hakimiyet bila kayd-ü-şart milletindir" (m.3) ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin yegane ve hakikî mümessili olup millet namına hakk-ı hakimiyeti istimal eder" (m.4) diyen hükümlerinden anlıyoruz. Egemenlik "kayıtsız, şartsız" TBMM tarafından kullanıldığına göre, Meclisin iradesi sınırsızdır. Bu durumda, Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran parti veya grup, dilediğini yapmakta serbesttir. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda tanınan hak ve hürriyetlerin yargı güvencesinin olmaması, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin kriterlerin bulunmaması, bu dönemde bir Anayasa Mahkemesinin kurulmamış olması, yargının bağımsızlığının tam olarak sağlanamaması, çoğunlukçu demokrasi anlayışının güçlenmesine ve azınlık haklarının korunamamasına da neden olmuştur (<https://anayasa.gen.tr/1924ay.htm>). Nitekim 1924 Anayasası, temel hak ve özgürlüklere fazla önem vermemiştir. Anayasa bunları "Türklerin Kamu Hakları" başlığı altında toplamıştır. Bu ihmalin temel nedeni, TBMM'nin milletin tek ve gerçek temsilcisi olduğu bir sistemde, bu hakların millet temsilcileri tarafından kanunla yeterince korunacağına varsayılmasıdır (Akın, 2006: 8).

SONUÇ

Cumhuriyet tarihinde 1924 Anayasası hem çok hem de tek parti dönemde olmak üzere tam 37 yıl uygulanmıştır. 1950'li yıllara kadar anayasa bir problem olarak görülmemiş ancak daha sonra siyasal yaşamın temel sorunu olarak görülmüştür. Bunun nedeni ise anayasadaki

hükümlerin özellikle uygulama aşamasında sorun teşkil etmesi ve Türkiye'nin yaşamış olduğu dönemsel kültürel, toplumsal ve siyasal dönüşümlere cevap verememesidir.

Hukuki hayata girmesiyle hem siyaseti hem de hukuku değiştiren ve değişimin en güzel örneklerinden birini veren 1924 Anayasası, hüküm ve değerleriyle genç Türkiye Cumhuriyeti için dinamik bir modernleşme aracı işlevi görmüştür. Sağlam ve yerleşmiş bir demokrasi anlayışına olan özlemimizin sona ermesi, ancak 1924 Anayasası'nın ve bu Anayasayı yapan Meclis'in ruhuna hakim olan millete güven ve millet iradesine saygı anlayışı ile mümkündür.

1924 Anayasası'nı bir bütün olarak son kez değerlendirecek olursak şunu söyleyebiliriz; bu Anayasa, tüm olumsuzluklarına rağmen Türk siyasi hayatının gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu Anasadan çıkarılan dersler, 1961 ve 1982 Anayasalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca cumhuriyet yönetimi ve milli egemenlik kavramları ile muasır medeniyete ulaşma arzusunun bir sonucu olarak ortaya çıkan hükümler, 1924 Anayasasının da etkisiyle son Anayasamızda yer almıştır. Bu Anayasanın genel olarak Türk demokrasisinde geleneksel kurumların yerleşmesini sağladığı söylenebilir.

Çalışmanın son bölümünde değerlendirilen ve siyaset bilimi ve siyaset felsefesinin de temel kavramları olan devlet, egemenlik ve demokrasi konuları çerçevesinde 1924 Anayasası; icra edilmeye çalışılan demokrasi açısından modernleşme aşamasının gerçekleşmesinde önem arz ettiği, ancak yeterli olmadığı, egemenliğin kati surette Türk ulusu üzerinden bölünmez olduğu ve modern manada cumhuriyet fikri ile yoğrulmuş bir ulus-devlet meydana getirme çabalarının bir ürünü olduğu söylenebilmektedir. Diğer yandan, Fransız devriminin de temel esaslarına uygun bu anayasa, eksikliklerine ve döneminin niteliklerine göre aldığı biçime rağmen, Türk demokrasi tarihinde önem arz eden bir girişim olarak görülmelidir. Nitekim bu anayasa, Türkiye'de cumhuriyetin kurumsallaşmasında ve bundan sonra ortaya çıkacak anayasal demokrasi kültürünün yerleşmesinde büyük değer taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akın, F. (2006). 1924 Anayasasının Modernleşme Açısından Anlamı, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 8(3): 1-12.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktoprak, İ. E. (2008). Türkiye'de Üniter Devletin İdari Cihazlanması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Ayışığı, M. (2014). <https://www.yyu.edu.tr/images/files/anayashareketleri.pdf> (Erişim Tarihi: 06.02.2022).
- Çiçek, M. K. (2005). *1924 Anayasasının Hazırlanışı ve Temel Özellikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Daver, B. (1993). *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Demir, F. (2000). Cumhuriyet Dönemi Türk Anayasaları ve Hükümet Sistemleri, (Haz.) Zafer Gören, *Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan*, içinde (ss.59-78), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Demirel, A. (2019). Tek Partili Dönem (1923-1946), (Editör) Ahmet Demirel, Süleyman Sözen, *Türk Siyasal Hayatı*, içinde ss.28-56, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Demirkent, D. (2018). Türkiye’de Cumhuriyetin Kuruluşu Sorunu: 1921 ve 1924 Anayasaları, *Ayrıntı Dergisi*, 15 Mart 2018, <https://ayrintidergi.com.tr/turkiyede-cumhuriyetin-kurulusu-sorunu-1921-ve-1924-anayasalari/> (Erişim Tarihi: 12.12.2021).
- Diñçkol, B. V. ve Işık, A. (2015). 1924 Anayasası Döneminde Yurttaşlık Anlayışı, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21(1): 13-43.
- Doğan, O. (2016). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Ankara: Berikan Ofset.
- Eroğul, C. (1978). Cumhurbaşkanı’nın Denetim İşlevi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XXXIII: 35-57.
- Ertan, T. F. (2014). Saltanatın Kaldırılması ve Cumhuriyet’e Giden Yol, *Cumhuriyet’in İlanının 90’uncu Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu*, 23-24 Ekim 2013, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, ss.197-212.
- Esgin, A. (2001). Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 25(2): 185-192.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Güran, S. (2000). Egemenlik Ulus’undur Üstünlük Anayasa’dadır, *Anayasa Yargısı*, 17: 34-42.
- Heywood, A. (2016). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, Ankara: BB101 Yayınları.
- <https://anayasa.gen.tr/1924ay.htm> (Erişim Tarihi: 04.04.2021).
- <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1924-anayasasi/> (Erişim Tarihi: 13.07.2021).
- <https://isteaturk.com/g/icerik/Cumhuriyetin-Ilani/193> (Erişim Tarihi: 16.03.2021).
- <https://www.anayasa.gen.tr/1924tek.htm> (Erişim Tarihi: 05.05.2021).
- <https://kirimdernegi.org.tr/dernek/vergi-indirimi> (Erişim Tarihi: 05.07.2021).
- <https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/demokrasi-nedir-tdk-sozluk-anlami-ne-demek-demokrasi-orneklere-nelerdir> (Erişim Tarihi: 10.07.2021).
- Karpat, K. H. (2011). *Türk Siyasi Tarihi*, (Çev.) Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özbudun, E. (2004). *Anayasa Hukuku*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özbudun, E. (2012). Türkiye’de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri, *liberal düşünce*, 68, Güz: 5-18.
- Özkuş, F. (2016). Anayasalarımızda Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı, *Ankara Barosu Dergisi*, 3: 199-263.
- T.C. Kepsut Kaymakamlığı, *Atatürk Devrimler*, <http://kepsut.gov.tr/ataturk-devrimler> (Erişim Tarihi: 13.06.2021).
- Tanör, B. (2007). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uyan, R. (2009). Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Anayasalarının Hazırlanışı ve Değişiklikleri, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Ünal, Y. (2012). Egemenliğin Kurucu Unsurları ve Bireyin Otonomluğu, *Kelam Araştırmaları*, 10(2): 221-250.
- Yahşi, F. (2016). Türk Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Seçiminin Düzenlenişi ve 1923’ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri, *Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk*

Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi,
file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Turk_Anayasalarinda_Cumhurbaskanligi_Sec.pdf (Erişim
Tarihi: 05.04.2022).

Yamaç, M. (2020). Türkiye Devleti'nin İlk Anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı, Kasım: 204-220.

Yılmaz, N. and Aksoy, M. (2017). Ethics in Politics: Political Virtues of Citizens and Politicians, *The Journal of International Scientific Researches*, 2(7): 19-23.